

Received	Reviewed	Published	Doi Number
15.06.2017	04.07.2017	27.09.2017	10.18298/ijlet.1801

Comparative Examination of The Concepts of "Master" and "Trainer" In Sixteenth Century Şu'arâ Tezkire

*Aysun SUNGURHAN*¹

ABSTRACT

The French and American schools, which are two essential orientations of comparative literature, limit their studies to supra-national research, while the new postmodern attitude argues that these studies can be conducted by comparing works in the same language. This study compares and examines the concepts of master and trainer in the sixteenth century şu'arâ tezkire's (biographical collections of poets) following the postmodern attitude. Poet tezkires (biographies) are a form of biography. In the sixteenth century poet tezkires mostly included poets' place of birth, name, nickname, educational status, occupation or position, their primary teachers, important changes in their lives, death, if known, date of death, place of their graves, assessments about their literary situation, their works and examples of their works. The biographers emphasize these two concepts persistently while evaluating the poets' literary personalities. Mastery and being a trainer include competencies in other fields along with knowledge of and skills in poetry. The biographers do not evaluate the value of a poet only as a poet, but also consider their qualifications in mastery and being a trainer. Sometimes those who have these qualifications are called master, but sometimes they are defined with the descriptive statements such as, "devrânun ferzâne vü ferîdi ve zamânun yegâne vü vâhidi olmuştur." This attitude shows that the evaluations of poets are not only limited to the skills of master and trainer, but also include their influences on the period, the literary understanding of the period and the system of values.

Key Words: Sixteenth century şu'arâ tezkire's, biography, qualifications in mastery, being a trainer.

XVI. Yüzyıl Şu'arâ Tezkirelerindeki "Üstatlık" ve "Yetiştiricilik" Kavramlarının Karşılaştırılmalı İncelemesi

ÖZET

Karşılaştırmalı edebiyat biliminin iki köklü yönelişi olan Fransız ve Amerikan okulları, çalışmalarını "ulusüstü" araştırmalarla sınırlarken son dönemde ortaya çıkan postmodern tutum aynı dilin ürünleri arasında da bu çalışmaların yapılabileceği görüşünü savunmaktadır. Bu çalışmada postmodern eğilimin bu öngörüsünden hareket edilerek XVI. yüzyıl şu'arâ tezkirelerindeki "üstatlık" ve "yetiştiricilik" kavramlarının karşılaştırmalı inceleme ve değerlendirilmesi yapılmaktadır. "Şu'arâ tezkireleri" biyografik künye yazıcılığını esas alan eserlerden biridir. Özellikle XVI. yüzyıl şair tezkirelerinde bir biyografide çoğunlukla şairin doğum yeri, adı, lakabı, öğrenim durumu, meslek veya makamı, başlıca hocaları, hayatındaki önemli değişiklikler, ölüm sebebi, varsa ölüm tarihi, mezarının yeri, edebî durumuyla ilgili değerlendirmeler, eserleri ve eserlerinden örnekler yer almaktadır. Tezkireciler, şairlerin edebî kişiliklerine yönelik değerlendirmeler yaparken bu iki kavram üzerinde ısrarla durmaktadırlar. Onlara göre "üstatlık" ve "yetiştiricilik" şairlerin şiir bilgisinin ve becerisinin yanı sıra başka alanlardaki yetkinliklerini de kapsar. Şairin değerini sadece şairliğiyle ölçmeyen tezkireciler, aynı zamanda onların "üstatlık" veya "yetiştiricilik" vasıfları taşımalarını da önemserler. Bu donanımlara sahip olanlar bazen "üstat" veya "yetiştirici" vasıfıyla anılırken kimi zaman da "...devrânun ferzâne vü ferîdi ve zamânun yegâne vü vâhidi olmuştur" gibi tanımlayıcı ifadelerle tavsif edilirler. Tezkirecinin bu tutumu, şair değerlendirmelerinin sadece "üstatlık" ve "yetiştiricilik" yetenekleriyle sınırlandırılmadığını; şairin devrine etkisinin, dönemin edebî anlayışının ve değerler sisteminin de göz önünde tutulduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: XVI. yy. şu'arâ tezkireleri, biyografi, üstatlık, yetiştiricilik.

¹ Doç. Dr., Kırıkkale Üniversitesi, aysunsungurhan@gmail.com.

1. Giriş

İslâm kültüründe ortaya çıkan Tezkire yazma geleneğinin kökeni tefsir ve hadis çalışmalarına dayanmaktadır. Arapların “tabakât” dediği çalışmalar zamanla İranlılar ve Türkler arasında geliştirilerek “tezkire” adını almıştır (Vanlıoğlu vd., 1994: 320; İsen, 1997: 1, 29). Türk edebiyatında şu’arâ tezkiresi yazma geleneği XV. yüzyıl sonlarında Çağatay sahasında Alî Şîr Nevâî ile başlar. Anadolu’da da türün ilk örneğini XVI. yüzyılda Sehî Bey kaleme alır (İsen vd., 2002: 9). Tezkirelerde şairlerin doğum yeri, adı, lakabı, öğrenim durumu, meslek veya makamı, başlıca hocaları, hayatlarındaki önemli değişiklikler, ölüm sebebi, varsa ölüm tarihi, mezarının yeri, bazen şairle ilgili bir ya da birkaç anekdot, edebî durumuyla ilgili değerlendirmeler, eserleri ve eserlerinden örnekler yer alır (İsen, 1997: 31-32). Ayrıca şairlerin resim, müzik, hat, ebrû gibi çeşitli sanat dallarındaki başarı ve yetkinlikleri üzerinde de durulur. Onlara göre “üstatlık” ve “yetiştiricilik” şairlerin şiir bilgisinin ve becerisinin yanı sıra başka alanlardaki yetkinliklerini de kapsar. Şairin değerini sadece şairliğiyle ölçmeyen tezkireciler, aynı zamanda onların “üstatlık” veya “yetiştiricilik” vasıfları taşımalarını da önemserler (İpekten, 1996: 225-251; Açıkgöz, 1990: 157-172). Bu donanımlara sahip olanlar bazen “üstâd” veya “yetiştirici” vasıfıyla anılırken kimi zaman da “...devrânun ferzâne vü ferîdi ve zamânun yegâne vü vâhidi olmuştur” gibi tanımlayıcı ifadelerle tavsif edilirler. Söz konusu bilgilere şairin kendi biyografisinde veya diğer şairlerin biyografilerinde rastlamak mümkündür.

Bu çalışmada, XVI. yüzyıl şu’arâ tezkirelerinde [Sehî’nin Heşt-Behişt’i (yazılış tarihi 1538), Latîfî’nin Tezkiretü’ş-şu’arâ ve Tabsiratü’n-nüzemâ’sı (yazılış tarihi 1546), Ahdî’nin Gülşen-i Şu’arâ’sı (yazılış tarihi 1564-1593 yılları arasında), Âşık Çelebi’nin Meşâ’irü’ş-şu’arâ’sı (yazılış tarihi 1568), Hasan Çelebi’nin Tezkiretü’ş-şu’arâ’sı (yazılış tarihi 1586), Beyânî’nin Tezkiretü’ş-şu’arâ’sı (yazılış tarihi 1597) ve Gelibolulu Âlî’nin Kühü’l-Ahbâr’ı (Tezkire Kısmı) (yazılış tarihi 1541-1598 yılları arasında)] yer alan şairlerin sadece şairlik alanındaki “üstatlık” ve “yetiştiricilik” vasıflarını karşılayan kavramların karşılaştırmalı inceleme ve değerlendirilmesi yapılmaktadır. Bütün bu kavramların tespitinde Harun Tolasa’nın “Sehî, Latîfî, Âşık Çelebi Tezkirelerine Göre 16. Yüzyılda Edebiyat Araştırma ve Eleştirisi I” adlı eseri esas alındı.

2. Üstatlık

Farsça bir kelime olan “üstâd”, günümüz Türkçesinde “üstâd” şeklinde kullanılmaktadır. Türkçe Sözlük’te “üstâd” “Bilim veya sanat alanında üstün bilgisi ve yeteneği olan kimse; genellikle erkekler arasında senli benli konuşmada kullanılan bir seslenme sözü” (2005: 2064), Farsça-Türkçe Lûgat’te “Bilgi ve sanat sahibi, muallim, öğretmen” (Şükûn, 1996: 133), Lûgat-i Nâci’de “Öğretici, muallim” (Muallim Nâci, 1995: 53), Lexicon’da “usta” (1992: 87), Tasavvuf Terimleri Sözlüğü’nde de “Şeyh, pîr, mürşîd” (Uludağ, 1977: 548) olarak açıklanmaktadır. Sehî Tezkiresi olarak da bilinen Heşt-Behişt’te Tâlibî ve Sücûdî’nin şiir bilgi ve yeteneği “Tâlibî: ...ve üslûb-ı şî’rde kâmil ü üstâd kimesne idi.” (Kut, 1978: 259); “Sücûdî: ...ve fenn-i şî’rde kâmil ü üstâd kimesne idi.” (Kut, 1978: 270) cümlelerinde “kâmil” ve “üstâd” kavramlarıyla ifade edilmektedir. Sehî, Ahmed Paşa’yı değerlendirirken “emîr-i nazm” (şiirin beyi) “Ahmed Paşa: ...emîr-i nazm diyü lakab itmişlerdür.” (Kut, 1978: 114); Sürûrî için de “bî-nazîr” (eşsiz, benzersiz) “Sürûrî: ...şî’r ü fenn-i ma’ânî ve bedî ü beyânî bilmekte bî-nazîr...” (Kut, 1978: 161) sıfatlarını kullanmaktadır. Bu ifadelerden iyi bir şairin maânî, bedî ve beyân bilimlerine hâkim olması gerektiğinin düşünüldüğü anlaşılmaktadır. Şairlerin üstatlık durumları Acem diyarından ünlü bir şair ile benzerlik kurularak da “Mevlânâ Lâmi’î: ...diyâr-ı ‘Acemde Mevlânâ Şeyh ‘Abdur’r-rahmân Câmî müte’ehhirinde vâki’ olduğu gibi diyâr-ı Rûmda dahı bunlar

vâki' olmuşdur..." (Kut, 1978: 166) ifadesinde olduğu gibi verilmektedir. Sehî, Necâtî'yi "...Tevârîhde Monlâ İdrîs gibi sâhib-fazl ve ehl-i hüner Hüsrev-i Rûm diyü zikr ider ana medh ta'rîf ü tahsîn latîf ancak olur artug olmaz..." (Kut, 1978: 214) sözleriyle överken Osmanlı ülkesinin Hüsrev'i, Mollâ İdrîs'i olarak tanımlamaktadır. Heşt-Behişt'te Nihâlî'nin latife söyleyişteki başarısı da "...Vilâyet-i Rûmda degil belki 'Arabda ve 'Acemde ve Pehlevî dilde bu üslûba şî'r dimiş kimesne yok tarîkında ferîdü'd-dehr ve mümtâzü'l-'asrdur bu vâdîde letâ'if kısmında söz söylemek bu kadar olur..." (Kut, 1978: 229-230) sözleriyle başka şairler ile karşılaştırılarak verilmekte ve "ferîdü'd-dehr, mümtâzü'l-'asr" (asrın, zamanın bir tanesi) olarak nitelendirilmektedir. Visâlî için "...kavâ'id-i şî'ri hûb ve etvâr-i nazmı mergûb bilürdi... suhandân monlâ kimesne idi. Bu sebebden hüner kimsenün şî'rine dahl iderdi. Eş'ârî 'ilmine göre degil çendân hazz olunmaz sözleri girân-cândur" (Kut, 1978: 237) denirken onun şiirdeki başarısından çok eleştiricilikteki ustalığından, bedî, beyân ve maânî bilgisinden söz edilmektedir.

Latîfî Tezkiresi veya Tezkiretü'ş-şu'arâ ve Tabsiratü'n-nuzamâ'da ise Ahmed Paşa için "Cevâhir-i nazm-ı kelâmda üstâd-ı mâhir ve bâb-ı 'ilm ü ma'ârifde envâ'-ı 'ulûm ve aksâm-ı fûnûna kâdir idi..." (Canım, 2000: 155) denirken onun şiirdeki ve çeşitli bilim dallarındaki bilgisinden ötürü "kâdir" ve "üstâd" olarak tanımlandığı görülmektedir. Fuzûlî'nin de şiir sanatındaki üstatlığı "san'at-ı şî'riyyenün üstâdı" sözleriyle belirtilmektedir (Canım, 2000: 435). Eserde doğrudan "üstâd" tabiri Ahmed Paşa, Fuzûlî ve Lâmi'î için kullanılırken, onların sanat açısından ulaştıkları derece karşılanmaktadır. Latîfî, Anadolu'nun Hüsrev'i, Tûsî'si olarak tanımladığı Necâtî için "pîşvâ" (reis, başkan) ve "melikü'ş-şu'arâ" (şairlerin sultanı) sıfatlarını tercih etmekte; atasözü kullanımındaki başarısına değinmekte; bunu da "Şî'r-i mesel-âmîzde evvel sözün rûhun ol bulmuş ve ma'adâ-yı halef sebîl-i suhande ol pîşvâyâ pey-rev olmuşdur... Nükte-şinâsân-ı fûnûn u 'ulûm mesel-gûylığı cihetinden icmâ' u ittifâk üzre ana Tûsî-i Rûm ve melikü'ş-şu'arâ dimişlerdür ve Tevârîh-i Âl-i 'Osmânda Sultan Mehmed bin Sultân Bâyezîd vasfında Mevlânâ İdrîs bu kadar ebu'l-fazl u sâhib-i tadrîs iken merhûm Necâtî Beg hakkında Hüsrev-i Rûm ve sâhib-i tarz u rûsûm diyüp..." (Canım, 2000: 516) şeklinde ifade etmektedir. Latîfî, Zâtî'nin biyografisinde de Necâtî'nin gazeldeki başarısına değinirken, "Melikü'ş-şu'arâ merhûm Necâtîden sonra vilâyet-i Rûmun üstâd-ı şu'arâsı ve şu'arâ-yı mütegazzilânun pîr ü pişvâsıdır. Fusahâdan ba'zı mezbûra hallâku'l-ma'ânî Necâtî-i Sâni dimişler..." (Canım, 2000: 262) diyerek Zâtî'yi "melikü'ş-şu'arâ, üstâdü'ş-şu'arâ, pîr, pîşvâ" olarak tanımlamaktadır. Tezkireci, Zâtî ile Necâtî'yi "Necâtî bu fende ser-âmed ü müselleme ve cümleden efdal ü ekrem olmağa müdâm münâzara vü mukâbelesi anunla olup murâdı ana galebedür ve suhandân-ı sâhib-irfân olanlar dimişler ki Necâtîye sâni bulunmaz. Eger Zâtî sâni olursa sâlis olmaz ve mahâreti mehden enver ve mihirden ezhardur." (Canım, 2000: 262) şeklinde karşılaştırmakta ve Necâtî'ye denk ikinci bir şairin bulunmadığını; eğer Zâtî ikinci ise üçüncü bir kişinin olmadığını söylemektedir. Tezkire'de Hayâlî'ye "Şân-ı bülend ve tab'-ı bî-mânend ile zuhûr idüp devrânun ferzâne vü ferîdi ve zamânun yegâne vü vâhidi olmuşdur ve çevgân-ı zebân-ı belâgat ü beyân ile gûy-ı fesâhatı meyân-ı meydân-ı mütegazzilân ve bülegâ-yı devrândan rubûde kılmağa arsa-i nazmun çâbü-k-süvârları arasında meydânı almış ve sıyt u sadâ-yı şöhet-şî'r ile arsa-i âfâka gulgule salmışdur..." (Canım, 2000: 254) denirken onun belâgat, fesahat ve gazeldeki başarısından, şöhetli bir şair oluşundan söz edilmektedir. Hayâlî için "üstâd" tabiri yerine "hakîm, feylesof; bilgili kimse; nefsanî bağlantılardan sıyrılmış olan derviş" (Devellioğlu, 1986: 312) anlamına gelen "ferzâne", "tek, eşsiz, eşi olmıyan, biricik; kıyas kabul etmez, ölçüsüz; üstün" (Devellioğlu, 1986: 312, 1392, 1362) demek olan "ferîd, yegâne, vâhid" sıfatları kullanılmaktadır.

Latîfî, Niyâzî'nin üstatlığını "...kendü 'asrının üstâdı ve fâ'ik mümtâzı idi ve gazel ü kasîde tarzında cümleden fazl u kemâl ile a'lâsı ve evlâsı idi... Merkûm kasîdelerün mübdî'i ve muhterî' evvel Rûmda bu olmuş ol tarz u nagzı ve teblîg u teşbîhi zebân-ı Türkîde ibtidâ bu bulmuşdur... Ahmed Paşa kasr kasîdesinin binâ ve bünyâdın ol tarz üzre tarh u taksîm idüp beyt beyte nazîre dimişdür..." (Canım, 2000: 552) sözleriyle ifade etmekte ve Ahmed Paşa'nın ona nazireler yazdığını belirtmektedir. Melîhî de şiir ilmindeki bilgisiyle "...Ve fenn-i şî'rün 'ilmîsin hûb bilürdi ve şu'arânun fuzâlâsı ile mehâfil ü mecâlisde 'ilm-i bedî' u beyândan bahs kılurdi..." (Canım, 2000: 507) şeklinde övülmektedir. Eserde, "kâmil, mâhir" olarak nitelendirilen Visâlî'nin başkalarının şiirlerine eleştirel yaklaştığı "...'ilm-i bedî' u beyânda ve fenn-i 'arûzda kâmil ü mâhir olmagın şu'arâ beyninde gâyetde bahhâs u dahhâl ve her makâmda makâli kîl ü kâl idi. Her şâ'irün şî'rine dahl ü i'tirâzla bu temsîl ü teşbîh bu arada sahîh degül ve bu kinâye ve bu isti'âre bu mahalde dürüst degül bu teşbîhi bunda dimek gerek idi diyü i'tirâz iderdi. Her meclisde münâzara ve münâkaza iderdi..." (Canım, 2000: 563) sözleriyle belirtilmektedir.

Ahdî Tezkiresi veya Gülşen-i Şu'arâ'da Zâtî ile Nazmî'nin şiirde ulaştıkları zirve nokta "Zâtî: ...nice müddet melikü'ş-şu'arâ-yı rüzgâr ve üstâd-ı şîrîn-kâr diyü nâmdâr idi...; Nazmî Beg: ...Fünûn-ı şî'rde üstâd ve hemîşe aksâm-ı nazm dimege mu'tâd..." (Solmaz, 2005: 305, 561) şeklinde doğrudan "üstâd" kavramıyla verilmekte ve Zâtî'nin "şairlerin sultanı" anlamına gelen "melikü'ş-şu'arâ" olduğu vurgulanmaktadır. Gülşen-i Şu'arâ'da üstat kavramı kullanılmadan bir şairin bilgi, kültür veya sanattaki etkinliği "kemâl, yegâne, ferîd, bî-nazîr, erkân, ser-âmed, mergûb" sıfatlarıyla da ifade edilmektedir. Ahdî, zaman zaman alanlarında nam yapmış şairlerin adlarını anarak da karşılaştırma yoluna gitmekte, iki şair arasında benzerlik kurmaktadır. Ahdî, Ahmed Paşa için "...Akrânuna nüktedânlıkla fâ'ik u gâlib ve emâsiline dakika-şinâsılgıla ser-bülend olmağa lâyıq ve ma'lûmât-ı pâki idrakine muvafık ola..." (Solmaz, 2005: 167) derken onun nüktedanlıktaki başarısına dikkat çekmekte; "fevkinda bulunan, manevi olarak üstün olan" (Devellioğlu, 1986: 297) ve "galebe eden, galebe çalan, üstün gelen, yenen; daha kuvvetli" (Devellioğlu, 1986: 329) anlamlarına gelen "fâ'ik" ve "gâlib" sıfatlarını kullanmaktadır. Eserde Bâkî'nin bilgi, kültür meydanında ilerleme topunu, maarifet çevganıyla arkadaşlarından kapıp yüce mertebeye ulaştırdığı "...evkât-ı 'azîzin 'ilme sarf idüp bir mikdâr isti'dâd u istihrâc peydâ itdükden sonra meydân-ı faziletde gûy-i sebkatî çevgân-ı ma'ârifetle emâsil ü akrânından kapup merâtib-i 'ulyâ kesb kılup yegâne-i devrân ve ferzâne-i cihân olup..." (Solmaz, 2005: 160) sözleriyle verilmekte ve döneminin yegânesi, ferzânesi olduğu belirtilmektedir. Rızâyî'nin bilgide ulaştığı derece dolayısıyla çağdaşlarından ayrıldığı, dönemin göz bebeği olduğu "...Kemâl-i fazl ile yegâne-i akrân ve evsâf-ı hamîde ile pesendîde-i yârân ve fusahâ mâ-beyninde fasâhatle bî-nazîr-i zamân ve bülegâ içre belâgatle erkân ve envâ'-ı ma'rifetle mergûb-ı ehl-i 'irfân ve fünûn-ı şî'r ü 'arûz ü mu'ammâda hûb ve ser-âmed-i akrân ve üslûb-ı inşâda Vassâf-ı devrân ve belki ferîd-i cihan..." (Solmaz, 2005: 154-155) sözlerinden anlaşılmaktadır. O belagat ve fesahatta daengin bilgiye sahiptir. Şiir, muamma ve aruzun yanı sıra nesirdeki başarısıyla da Acem şairi Vassâf gibidir. Belki de sahip olduğu bu özellikleriyle cihanda onun eşi, benzeri yoktur. Harîmî'nin şiirdeki başarısı, "pîş-rev, ser-âmed" sıfatlarıyla "...yârân-ı suhen-güzâr mâbeyninde ebu'l-ma'ârif ve envâ'-ı nikât-ı bâ-berekât künhüyle vâkıf kendü tarzında ser-âmed-i akrân u emâsil ve makbûl-i sâhib-i devletân-ı câh u celâl meydân-ı belâgatde pîş-rev-i şâh-ı suhenverân-ı zamân ve 'arsa-i fasâhatde dür-pâşi fasîh-i zebânân-ı cihândur..." (Solmaz, 2005: 263) şeklinde ifade edilmektedir. Sâbirî Çelebi'nin de Anadolu'da Zâtî ve Emrî'den sonra üstat kabul edilen şairler arasında yer aldığı "...zurafanun ittifâkı budur ki Rûmda Zâtî ve Emrîden sonra hallâk-ı ma'ânî ve akrânunun ser-âmed-i zamânı olmağa erzânîdür..." (Solmaz, 2005: 382) cümlesinde belirtilmektedir. Tezkire'de Adlî Efendi "...Nazm u

inşâda bî-nazîr ve hall-i 'akd-i mu'ammâda pîr ve Mîr 'Alî Şîr 'ulûmü külliyyât ü cüz'ıyyâtı gereği gibi zabt itmişler..." (Solmaz, 2005: 173) sözleriyle nazım ve nesirdeki başarısının yanı sıra muamma çözmedeki ustalığıyla övülmekte ve "pîr" olarak tanımlanmaktadır. Hıfzî'nin de Farisî ve Nevâî dilini bilmekteki ustalığından "...zebân-ı Fârisî ve Nevâyî bilmede bî-nazîr ve hadd-ı zâtında ol tûtî-i şeker-hâ-yı hûş-edâ hıfz ile hâfız-ı kelâm-ı Hudâdur..." (Solmaz, 2005: 272) şeklinde söz edilmektedir. "Hüsrev, emîr" olarak nitelenen Sıdkî'nin şiir alanındaki başarısı "...'arsa-i nazmun hüsrev-i çâbüksüvârı ve vâdî-i ma'rifetün emîr-i nâmdârı tarz-ı inşâ ile şî'r-i revânı tuğra-nüvis-i hâkânî ya'nî Hazret-i Nişânî Begden görmüştür..." (Solmaz, 2005: 387-388) şeklinde dile getirilmektedir.

Meşâ'irü's-şu'arâ veya Âşık Çelebi Tezkiresi'nde Ahmed Paşa "...şu'arâ-yı Rûma mukaddem ve kendü zemânına dek olan şu'arâdan râcih idüğü müselleme ve ol zümreye mihter-i sâhib-i tabl u 'alemdür..." (Kılıç, 2010: 1/291) sözleriyle tanıtılmakta; "mukaddem", "râcih" ve "mihter" (önde olan, önden giden, önce gelen, önceki, değerli, üstün; değerinden evvel, daha büyük) sıfatları kullanılmaktadır. Tezkireci, Necâtî'nin biyografisinde "...El-hak nazm-ı Necâtî Rûm'da fenn-i şî'rün mâddetü'l-hayâtı... Egerçi Ahmed Paşa bu fende evhaddür ve makâdir-i şu'arâ tetebbu' olındukda yine zamîr ana râci' olmakda mısâk-ı el-âvdü Ahmeddür. Ammâ Necâtî ile farkı mu'cize vü sihr münâsebeti ve nûr-ı şems ü pertev-i şem' mübâyenetidür. Şu'arâ-yı selefün biri dahi Zâtîdür... Ve bi'l-cümle şu'arâ-yı Rûma üstâd-ı evveldür ve eş'ârı dillerde darb-ı meseldür..." (Kılıç, 2010: 2/849-850) diyerek Ahmed Paşa ve Zâtî'den söz ederken, Necâtî'nin şiirdeki başarısını "hayat veren, kurtuluş taşı" anlamlarına gelen "mâddetü'l-hayât" tamlamasıyla dile getirmektedir. Günâhî için "...Vardârîdür anda zuhûr iden şu'arânun ser-dârıdır..." (Kılıç, 2010: 2/722) denirken "ser-dâr" sıfatı kullanılmaktadır. Bâkî'nin her alandaki bilgi, beceri ve başarısı ise "Ve her gûne 'ilm ü kemâlden behreverdür. Ne ân ki âsmân-ı sipihr-i kelâm-ı belâgat-encâmında derece-i 'ulyâsı vardur..." (Kılıç, 2010: 1/409) sözleriyle verilmektedir. Tezkire'de "...her fennün ki zer-dûzı vardur fenn-i şî'rün zer-dûzı Emrî Çelebidür." (Kılıç, 2010: 1/359) denirken Emrî Çelebi her alandaki bilgisiyle sırma işleyicisine benzetilmektedir.

Âşık Çelebi kimi zaman şairin şiirdeki başarısını ismi olup cismi olmayan ama yücelik ifade eden "Hümâ, Anka" gibi kuşlar ile ifade etmekte ve Hayâlî'yi "Rûmilinün suhanârâsı hevâ-yı istignânun Hümâsı Kâf-ı âlem-i itlâkun 'Ankâsı..." (Kılıç, 2010: 3/1541) diyerek övmektedir.

Hasan Çelebi de Tezkiretü's-şu'arâ veya Kınalızâde Hasan Çelebi Tezkiresi olarak bilinen eserinde bazı şairlerin sanat açısından ulaştığı dereceyi "Abdü'l-'azîz: Merhûm Necâtî'nün kızın alup dâmâdı olmagla bu fennün dahi üstâdı olmuş idi." (Sungurhan Eyduran, 1999: 2/632), "Zâtî: Şu'arâ-yı Rûmun şâ'ir-i sûtûde-sıfâtı üstâd-ı şu'arâ ve pîş-rev-i bülegâ olan Mevlânâ Zâtîdür ki..." (Sungurhan Eyduran, 1999: 2/397), "Fehmî: ...tekmîl-i fenne mu'ammâya kûşîş idüp sehl zemânda zavâbıt u kavâ'idini intikâd ile te'lîf ü terkîbinde üstâd olup..." (Sungurhan Eyduran, 1999: 2/820) şeklinde doğrudan üstat kavramıyla ifade etmektedir. Ahmed Paşa'nın şiirdeki başarısı ve diğer şairler üzerindeki etkisi "mukalled, muktedâ" (taklid edilen, uyulan; örnek tutulan; önde bulunan, kendisine uyulan) kavramlarıyla "Şu'arâ-yı Rûmun mukaddem ü pîşvâsı bu tâ'ife-i 'aliyyenün mukalled ü muktedâsı... Hakkâ ki eş'âr-ı dürer-bârı rasîn ü muhkem ve mühendisân-ı kasr-ı belâgat yanında bî-kusûr u müselleme şî'r-i Türkiye hâlet ü nezâketi evvel bu virdügiçün üstâd-ı mukaddem olup..." (Sungurhan Eyduran, 1999: 2/132) şeklinde dile getirilmektedir. Hasan Çelebi, Bâkî'nin gazeldeki başarısını ise Anadolu şairlerinin sultanı, ilim ve anlayış arsasının yiğidi, önde gidene olarak "...gazel-serâyân sâhiri sultân-ı şâ'irân-ı memâlik-i Rûm belki hüsrev ü hâkân-ı nâzîmân her merzûbûm dilîr-i 'arsa-i 'ilm ü

fehm hüsrev-i 'âlemgîr-i iklim-i nazm mütekellimân-ı kâfiye-güzâr ve fasîh-zebânân-ı sihr-âsâr arasında... Ol mübtedâ-yı belâgat u hikem zemânen mu'ahhar olsa ne gam ki belâgat u fesâhatda cümleden mukaddemdir. Ve pîşgâh-ı vücûdda mütemekkin-i saff-ı ni'âl olsa ne cây-ı melâl ki fi'l-hakîka sadr-ı 'âlî-kadr idügi muhakkak u müsellemdir.

Mısrâ' : Gül-i ter sonra gelür gülşene evvel has u hâr" (Sungurhan Eyduvan, 1999: 2/199-200) şeklinde belirtmektedir.

Kınalızâde Hasan Çelebi Tezkiresi'nde Hayâlî Bey "Vilâyet-i Rûmun melikü'ş-şu'arâsı ve bu merzbûmun merd-i sühan-ârâsı hevâ-yı evc-i istignânun ferhunde Hümâsı Kâf-ı 'âlem-i itlâkun 'Ankâsı gülistân-ı belâgatun serv-misâl keşîde-bâlâsı ve hüsn-i nazm ile şöhre-i eyyâm olan şu'arâ-yı be-nâmun mümtâz u müstesnâsıdır... Hakkâ ki merhûm-ı merkûm defter-i sühanverân ve cerîde-i şîr-gûyânde pîşvâ vü mukaddem..." (Sungurhan Eyduvan, 1999: 2/369) sözleriyle şairlerin sultanı, seçkini olarak tanımlanmakta ve Hümâ'ya, Ankâ'ya benzetilmektedir. Âhî için "Hakkâ ki şu'arâ-yı Rûmun a'lâlarından ve bu tâ'ifenün mümtâz ü müstesnâlarındandır." (Sungurhan Eyduvan, 1999: 2/191) denirken "alâ, mümtâz, müstesnâ," sıfatları kullanılmaktadır. Hasan Çelebi, Şeyhî'nin "El-hakk zemânesinde olan şu'arânun şeyhî vü ser-dân ve ol rûzgârda bulunan bülegânun nâmâdâr u pür-iştihâridur..." (Sungurhan Eyduvan, 1999: 2/552) şeklinde dönemdeki şairlerin sultanı ve serdarı oluşuna; Emrî'nin de İkinci Kemâl-i Isfahânî olarak görüldüğüne "...dikkat ü nezâket-i ma'ânîde sâni-i Kemâl-i Isfahânîdür..." (Sungurhan Eyduvan, 1999: 2/173) şeklinde dikkat çekmektedir. Ayrıca Sun'î'nin biyografisinde yine Emrî'nin üstatlık vasfı "Şu'arâ-yı Rûmun mîrû'l-akderi merhûm şâ'ir-i sâhir Emrî dir idi ki..." (Sungurhan Eyduvan, 1999: 1/709) biçiminde dile getirilmekte ve yine Kemâl-i Isfahânî'ye benzetilmektedir. Ayrıca Emrî "mîrû'l-akder" (kudretli şair) olarak da tanımlanmaktadır.

Beyânî Tezkiresi veya Tezkiretü'ş-şu'arâ olarak bilinen eser, Hasan Çelebi Tezkiresi'nin telhisi mahiyetindedir. Tezkire'de doğrudan üstat kavramı Hüdâyî ve Fevrî Efendi için "...hüsn-i edâda üstâd-ı mâhir..." (Sungurhan, 1994: 190), "...şu'arâ-yı Rûmun nakkâdlarından ve bu merzbûmun kâmil-i üstâdlarındandır..." (Sungurhan, 1994: 124) şeklinde kullanılmaktadır. Beyânî, Ahmed Paşa'nın Anadolu şairlerinin üstadı oluşunu "...Şu'arâ-yı Rûmun pîşvâsı ve bu tâ'ifenün mukalled ü muktedâsıdır" (Sungurhan, 1994: 12) sözleriyle belirtmektedir. Eserde Âhî, Figânî-i Sâni, Vasfî, Vusûlî ve Yahyâ'nın da dönem şairlerinden önde oluşları "a'lâ, kîdve, ferîd, vâhid, mîr-i mîrân, server, mâ-bihî'l-iftihâr" sıfatlarıyla "Âhî: ...Şu'arâ-yı Rûmun a'lâlarındandır; Figânî-i Sâni: ...evkâtn fezâ' il ü 'irfâna hasr itmekle kîdve-i şu'arâ-yı 'asrdur; Vasfî: ...ferîd-i zamân vâhid-i devrân şâ'ir-i fasîhü'l-beyândur; Vusûlî: ...kişver-i fesâhatun mîr-i mîrânı ve memâlik-i belâgatun server-i sultanı olup; Yahyâ: ...bülegâ-yı devrânun mâ-bihî'l-iftihâridur." (Sungurhan, 1994: 22, 122, 187, 195) biçiminde dile getirilmektedir.

Umumî bir tarih kitabı olan Kühü'l-Ahbâr'ın şairlerden söz eden bir bölümü bulunmaktadır. Kühü'l-Ahbâr'da Ahmed Paşa için "...Lâkin 'asrına göre üstâd-ı mûcid... El-kıssa şâ'ir-i üstâd mâhir-i bâhirü'l-îcâd olduğundan kimse ta'arruza kâdir degüldür." (İsen, 1994: 131-132) denirken onun şiirde ulaştığı zirve noktaya değinildiği görülmektedir. Monlâ Celîlî'nin biyografisinde Mevlânâ Âhî'nin üstat bir şair oluşu da "...üstâd-ı şâ'ir Mevlânâ Âhî ile mu'âsırdur." (İsen, 1994: 205) şeklinde söz konusu edilmektedir. Gelibolulu Âlî, Âşık Çelebi'nin Emrî Çelebi'yi üstat saydığını "...Mevlânâ Âşık müşârünileyhi üstâd-ı fâ'ik 'add idüp..." (İsen, 1994: 195) sözleriyle aktarırken, Melîhî'yi de Latîfî ve Âşık Çelebi'nin "monlâ-yı fâ'ik" diye vafsettiklerini ve Monlâ Câmî ile birlikte ders aldıklarını "Monlâ Latîfî ve Mevlânâ 'Âşık Çelebi mezbûrı monlâ-yı fâ'ik diyü vâf eylediler. Hattâ Monlâ Câmî ile hem-

sebâk olup sanâiyı'-ı bedi'iyede nâdire-i âfâk idüğünü söylediler." (İsen, 1994: 145) şeklinde belirtmektedir. Âlî, Günâhî'den de söz ederken Âşık Çelebi'nin kasidede çok başarılı olduğunu belirttiğini ancak kendisinin bu nitelikte eserlerini görmediğini "...Mevlânâ 'Âşık semt-i kasîdede dahi fâ'ikdur diyü yazdı. Lâkin sahîfe-i rûzgârda ol makûle âsârı görünmedi." (İsen, 1994: 265) şeklinde bildirmekten de geri kalmamaktadır. Eserde Necâtî "Şu'arânun pîr-i pîş-kademi ve bulegânun mîr-i bî-nazîr-i muhteremî mesel-gûylarun ser-âmed-i nâmdârı fusâha zümresinün şehriyâr-ı muhtârı nâdire-i kurûn u a'sar ve u'cûbe-i duhûr u emsâr bir şâ'ir-i büzürgvâr idi. Eger edâsı hem-vâr olaydı Hâfız-ı Rûmdur dinilse câ'iz idi. Eş'âr-ı belâgat-nümâsı yek-dest bulunaydı Hüsrev-i merzbûmdur dinilmek bâriz idi." (İsen, 1994: 164) sözleriyle şiirde ulaştığı derece bakımından övülmekte ve "Hâfız-ı Rûm, Hüsrev-i merzbûm" olarak tanımlanmaktadır. Necâtî'ye Fevrî'nin biyografisinde de rastlanmaktadır. Fevrî, Necâtî gibi atasözü kullanmakta ustadır. Tezkire'de bu durum "Mevlânâ Fevrî: ...fünûn-ı mütenevvî'a ile bahs-i 'ilmiyyesi sermed kendüsü akrâmı miyânında ser-âmed hem şâ'ir-i monlâyân idi ve hem monlâ-yı şâ'irân-ı mesel-gûyân idi... Mesel-gûylukda hûd Necâtîden sonra anlar geldüğü müttetikun 'aleyh-i şu'arâ-yı rûzgârdur." (İsen, 1994: 321-322) denilerek belirtilmektedir.

Gelibolulu Âlî, Hudâyî'nin biyografisinde Bâkî'den "...fusahânun ser-âmedi Mevlânâ Bâkî bir gün matla'-ı mezbûrî hakîre vâfir vasf itmişdür." (İsen, 1994: 211) şeklinde söz etmekte ve onu "ser-âmed" (başta bulunan, ileri gelen) olarak nitelemektedir. Niyâzî'nin de Ahmedî, Şeyhî ve Ahmed Paşa'yı üstat olarak örnek aldığı "...Kudemâ-yı şu'arâ-yı Rûm olan Ahmedî ve Şeyhî ve Ahmed Paşa bunların peyvidür... ekser-i kasâ'id-i Ahmed Paşa husûsâ La'l ve Âfitâb ve Şikâr ve Âb redif olan ferâ'id-i bî-hemtâ Monlâ Niyâzî semtini tettebbu'la mü'eddâdur diyü Monlâ Latîfî yazmış. Üstâd-ı kadîm idüğüne şehâdet itmişdür..." (İsen, 1994: 102) cümlelerinden anlaşılmaktadır. Gelibolulu Âlî "...'Asrınun melikü'ş-şu'arâsı idüğü tahkîka yetmişdür..." (İsen, 1994: 213) diyerek Hayâlî'yi şairlerin sultanı olarak tanımlamakta; Hilâlî için de "...şâ'irlik fenninde ser-tâc u pîşekâr anılmışdur." (İsen, 1994: 285) sözleriyle "ser-tâc, pîşekâr" sıfatlarını kullanmaktadır. Kühnü'l-Ahbâr'da Mu'îdî ve Subûtî'nin kendilerini "ferîd, pîr" olarak gördükleri "Mu'îdî: ...Zu'munca rûzgârın ferd-i yektâsı ve şu'arâ-yı Rûmun ferîd-i bî-hemtâsı idi; Subûtî: ...Büyük Karamân Bâzârında dükkân açmış Zâfîden sonra şu'arâ anun dükkânını mecma' idinmiş... Gâyetle pür-gûy şâ'ir ma'azâlik kendü zu'munca belâgati zâhir bir pîr-i hûd-re'y idi." (İsen, 1994: 276, 201) biçiminde aktarılmaktadır.

3. Yetiştiricilik

"Yetiştiricilik: Yetiştirici olma durumu"; "yetiştirici: Üretici, müstahsil"; "Yetiştirmek: Birini, bir şeye gitmekte veya gitmek üzere olan bir kimse veya şeye ulaşmasını sağlamak; vaktinde hazır olmasını sağlamak, tamamlamak, bitirmek; birini gerekli bir iş için tam zamanında bir yere götürmek; üretmek, büyütmek, geliştirmek; iletmek, duyurmak; sağlayıp vermek; yetişmesini sağlamak; söylenmemesi gereken bir şeyi hemen söylemek; mec. çocuğun gelişip büyümesine özen göstermek; mec. eğitim, öğrenim sağlamak" (Türkçe Sözlük, 2005: 2176) biçimlerinde tanımlanmaktadır. Tezkireciler, şairlerin yetişme durumları hakkında bilgi verirken onlara emeği geçenlerden bazen doğrudan bazen de dolaylı olarak söz ederler. Böylece tezkireciler, söz konusu şairin yetişme durumuyla birlikte diğer şairin üstatlığı ve yetiştiriciliği hakkında da bilgi verir. Şairin şiir alanındaki başarısını, yetiştirdiği öğrencilerin sayısı, niteliği de yansıtmaktadır. Bu bilgiler "irşâd ider, şâkirdleri var, nev'-i nush u pend, pend-i bî-gezend, ıslâh u tashîhi ile nümâyîş bulurdı" gibi ifadelerden anlaşılmaktadır. Sehî "Kâtibî: Monlâ 'Aşkî şakirdidir..." (Kut, 1978: 254), "Keşfi: Monlâ Sabâyî şakirdidir..." (Kut, 1978: 271), "Fehmî: Mu'arrif Monlâ Hamdînün şakirdidir..." (Kut, 1978: 257), "Sun'î: ...Merhûm Necâtî'nün şakirdidir..." (Kut, 1978: 272), "Hayâtî: Mevlânâ 'Ulvinün şakirdidir..." (Kut, 1978: 201) gibi kısa

ifadelerle şairlerin hocalarının adını zikretmektedir. Tezkire’de Cefâyî’nin yetiştiriciliği ise “Üslûb-ı şî’ri ve kâide-i nazmı gâyet güzel bilür; bu tarîkde üstâd ve bu fenne sâlik olana irşâd ider kimesne idi...” (Kut, 1978: 242)” sözleriyle ifade edilmektedir. Tezkireci, Melihî için “Cümle şu’arâdan fenn-i şî’rde bî-mânend ve üslûb-ı ma’ânîde ser-âmed olup Mollâ Veliyü’-d-dîn oğlu Ahmed Paşanın şî’rde üstâdı ve pişvâsıdır...” (Kut, 1978: 189) derken onun üstatlığına, şöhretli bir şair olan Ahmed Paşa’ya hocalık yapmasıyla daha bir kıymet kazandırmaktadır.

Latîfî Tezkiresi’nde Sun’î’nin Necâtî’den ders aldığı “Vilâyet-i Kastamonıdan merhûm Necâtî Beg şâkirdlerindendir...” (Canım, 2000: 359) şeklinde açıkça belirtilmektedir. Fânî’nin de yetiştiriciliği mahir öğrencilerinin oluşuyla “...Merhûmun nazma kâdir ve üslûb-ı şî’rde mâhir şâkirdleri var idi. Bunlara şî’r-gûylık bâbında suhanverlik âdâbından bir nice nev’-i nush u pend ve pend-i bî-gezend itmişdi...” (Canım, 2000: 417) şeklinde söz konusu edilmektedir. Eserde Lâmi’î için “...her fende kâmil bir üstâd-ı mâhir ki mümeyyiz-i sâhib-temyîz ola...” (Canım, 2000: 476) denirken, onun her ilimde yetkin oluşunun yanı sıra “mümeyyiz” (temyîz eden, seçen ayıran; imtihanında bulunup talebenin bilgisini yoklayan kimse) kelimesiyle daha çok yetiştiriciliğine dikkat çekilmektedir.

Ahdî, bazı biyografilerde öğrenci anlamına gelen “şâkird, tilmîz” kelimelerini kullanmakta ve şairlerin hocalarının adını “Edâyî: ...Emrî Çelebi şâkirdlerindendir; Şeydâ: ...’Âşık Çelebinün şeydâsı demekle meşhur; Nihânî: ...’Ubeydî Efendinin tilmîz-i dil-pesendidir... memâlik-i eş’ârın Hüsrev-i zamânıdır ve nazm-ı dürrer-bârı ve güftâr-ı âbdârı ‘Ubeydî Çelebi himmetiyle selis ü hemvâr ve bî-hadd ü bî-şümâr olmagın...” (Solmaz, 2005: 219, 376, 560) şeklinde belirtmektedir. Tezkire’de Tâbî-i Kûçek için “...üslûb-ı şî’ri makbûl-i Bâkî Çelebiden istifâde itmiş ve tarz-ı hezli ve lağı Sâni mahlas iden Cân Memîden ahz ü cer kılmuş...” (Solmaz, 2005: 241) denirken, onun Bâkî ve Sâni’den ders aldığı hakkında bilgi verilmektedir. Derûnî’nin şiir alanında kendisini geliştirmesinde Bağdatlı Fuzûlî ve Şemsî’nin etkili olduğu “...Ol zamânda Bagdâd şu’arâsı Mevlânâ Fuzûlî ve Mevlânâ Şemsîye irişüp zamir-i rûşen ve tab’-ı cebinini gün gibi cilâladup her nesneyi istifâde idüp dâ’imâ nezâ’ir dimeden hâlî olmaz idi...” (Solmaz, 2005: 303) sözleriyle vurgulanmaktadır. Nişânî’nin şiirde ulaştığı zirve noktanın dışında yetiştiriciliği üzerinde “Nişânî Beg: ...tarz-ı şî’r ü inşâda yegâne-i devrân her birinde... Selmân ve hvâce-i cihândur...” (Solmaz, 2005: 114) şeklinde durulmakta, dönemin başarılı hocası olduğu ve Selmân’a benzediği söylenmektedir. Kâmî Efendi’nin şiir alanındaki bilgi, kültür ve tecrübesi de “kâdir, mâhir, ser-âmed” sıfatlarıyla verilirken inşâdaki başarısıyla cihanın hocası olduğu “...vâdî-i nazmda üç zebân ile şî’re kâdir ve her ‘ilme şürûh u havâşi yazmada mâhir ve fûnûn-ı ‘arûz ü mu’ammâda ser-âmed-i ehl-i hüner ü müşkil-küşâ ve her birinde fevâ’id-güster ü kavâ’id-nümâ ve üslûb-ı inşâda hvâce-i cihân gibi ferzâne-i zamân...” (Solmaz, 2005: 142) şeklinde ifade edilmektedir.

Âşık Çelebi, Abdü’l-’azîz, Fazlî-i Kâtib, Mecdî ve Şânî’nin şiir alanındaki eğitimi ve hocaları hakkında “Abdü’l-’azîz: ...Ba’dehû Necâtî-i merhûmun kızını alup damadı olur. Şî’rde bu ana şâkird ol bunun üstâdı olur; Fazlî-i Kâtib: Sarf u nahv okıduktan sonra Üskübî Riyâzî-i merhûm yanında olup vâfir Fûrs okudu. Ba’dehû şî’re heves idüp Zâtîye mürâca’at itmegi hasr-ı evkât idüp sâ’ir eşgâli kodı. Zâtî dahı mezbûra mahsûs şâkirdümdür ve şî’r-perverdümdür dirdi; Mecdî: ...Edirnedeydâ olmuş birkaç şâ’irdür ki eylükleri Emrî Çelebinün eser-i terbiyeti ve te’sîr-i şeref-i sohbetidir; Şânî: ...Şem’inün sûhtesi ve şî’r ü gazel âmûhtesi olup andan yazar okır...” (Kılıç, 2010: : 2/783, 1041, 3/1195, 1408) şeklinde bilgi vermekte; “şâkird, terbiyet, sûhte, âmûhte, mürebbâ” sıfatlarını kullanmaktadır. Sürûrî’den “...Gâh mu’ammâyîlerin müşkilleri anun halliyle küşâyış bulurdu. Gâh şâ’irlerün nihâl-i hayâlleri reşehât-ı sehâb-ı islâh u tashîhi ile nümâyîş bulurdu...” (Kılıç, 2010: 2/967) olarak söz edilirken

onun eleştirilen vasfı üzerinde “ıslâh, tashîh” kavramlarıyla durulmaktadır. Ayrıca Sürûrî'nin yetiştiriciliği Nihânî'nin biyografisinde de Sürûrî'den “...Üstâdum Sürûrî Çelebi...” (Kılıç, 2010: 2/924) biçiminde dile getirilmektedir. Tezkire’de Zâtî için kullanılan “mümeyyiz” sıfatı Üsküplü Riyâzî-i Sâni için de “...’Asrında ehl-i ‘ilm kısmından olan şu’arâ zümresine metbû’ idi. Kavâbil-i talebe Fursi andan okurlardı ve kasâ’id ve Şebistânda ve ebyât-ı müşkilede mezbûra mürâca’at idüp mümeyyiz yirine korlardı...” (Kılıç, 2010: 3/1399) şeklinde kullanılmaktadır. “Mümeyyiz”, “temyîz eden, seçen, ayıran; bir dâirede yazıcıların yazdıkları yazıları düzelten kâtip; imtihanında bulunup talebenin bilgisini yoklayan kimse” (Devellioğlu, 1986: 863) demektir. Sa’yî'nin yetiştiriciliği “Sa’yî: ...Ve serây-ı sultânîden çıkup ma’nâ vü ma’rifet sâhibi olan Gilmân-ı Hakânî anun şâkirdi vü mürebbâsıdır...” (Kılıç, 2010: 2/987) denilerek öğrencisinin adıyla dile getirilmektedir. Âşık Çelebi Melihî'nin bilgisinden “...’Âlemün bârî zü-fünûndur. Rûmda tekâmîl-i kemâl idüp ba’dehü ‘Aceme varup niçe efâzıla mülhak ve Horâsân’da Câmî ile hem-sebak olmuşdur...” (Kılıç, 2010: 2/828) biçiminde söz etmektedir.

Hasan Çelebi ise Hayâlî Çelebi ile Şeydâ'nın hocasını “Hayâlî Çelebi: ...Merhûm Hızır Beg Çelebinün şâkirdlerindendir...” (Sungurhan Eyduran, 1999: 1/726) ve “Şeydâ: ...Merhûm ‘Âşık Çelebinün şâkird-i hâssı olup...” (Sungurhan Eyduran, 1999: 2/560) sözleriyle anmaktadır. Tezkire’de Necâtî'nin şüirdeki bilgi ve becerisinin yanı sıra öğrencisi olan Sun’î’den “...Ser-gazel-i dîvân-ı belâgat beytül-kasîde-i mecmû’a-i fesâhat eblag-ı sühanverân-ı belâgat tirâz-ı eş’âr-ı nükte-şinâsân dakîka-perdâz-ı şu’arâ-yı Rûmun pîşvâ vü re’îsi... Merhûm Necâtî şâkirdlerinden olan Mevlânâ Sun’î...” (Sungurhan Eyduran, 1999: 2/1020, 1031) şeklinde bahsedilmektedir. Necâtî'nin bir başka öğrencisinin Sehî olduğu “Şu’arâ-yı Rûmun kıdvê-i kâmilü’s-sıfâtı şâ’ir-i sâhir merhûm Necâtî Begün gülistân-ı âstânında serv-i sehî gibi keşîde-bâlâ olmanın mahlas-ı mezbûr ile şöhre-i dünyâ olmuş idi.” (Sungurhan Eyduran, 1999: 1/726) sözlerinden anlaşılmaktadır. Tezkire’de Sürûrî'nin yetiştiriciliği ise “...tahsîl-i ‘ilm ü kemâl itdürmekde bezl-i mechûd ve îsâr-ı mâl-ı nâ-ma’dûd itmiş idi...” (Sungurhan Eyduran, 1999: 1/351) sözleriyle belirtilmektedir. Zâtî'nin üstatlığının dışında yetiştiriciliğine kendi biyografisinde değil de Fazlî’de “...Mebâdî-i ahvâlinde tahsîl-i ‘ilm-i sarf u nahv iştigâl itdükten sonra nazm-ı eş’âr-ı âbdâra sarf-ı kuvâ vü enzâr idüp evkâtını dükkân-ı Zâtîye hasr ve hâl ü kâlini nazm-ı şî’r-i bî-misâle kasr itmiş idi. Merhûm Zâtîye tamâm ihtisâs idüp mezbûra şâkird-i hâss geçinürdi...” şeklinde değinilmektedir.

Beyânî, Tezkire’inde şairlerin yetiştiricilik vasıfları üzerinde fazla durmamaktadır. Eserde Hayâlî ile Kestellî'nin hocasının Hızır Beg olduğu “Hayâlî Çelebi ile Kestellî'nün üstâdıdır.” (Sungurhan, 1994: 46) şeklinde kısaca belirtilmektedir.

Künhü’l-Ahbâr’da Necâtî'nin yetiştiriciliği başka şairlerin biyografilerinde “Sun’î: ...merhûm Necâtî Begün şâkirdlerindendir; Şâvurî: ‘İlm ü edvârdan habîr ü mâhir ve Necâtî Begden telemmüzi zâhir; Visâlî: ...Necâtî gazellerine dahi iltizâm idüp zu’munca güft ü gûy-ı bî-me’âl eylemesi mukarrer imiş. Ana binâ’en kendü şî’rinün dahi selâseti in’idâmı gündün güne ezher imiş; Sehî Beg: ...Merhûm şâ’ir Ahmed Paşa ve Necâtî Beg cenâbına yetişmiş her birine nice rûzgâr hizmet itmişdür. Ve cümleden evvel diyâr-ı Rûmda Tezkiretü’ş-şu’arâ te’lifine bunlar koylanmışdır.” (İsen, 1994: 157, 158, 169, 179) denilerek söz konusu edilmektedir. “Melikü’ş-şu’arâ” olarak tanımlanan Ahmed Paşa’nın yetiştiricilikteki işlevi Kandî’nin biyografisinde “...’asrun melikü’ş-şu’arâsı Ahmed Paşa huzûrına vusûl bulmuş.” (İsen, 1994: 260) şeklinde geçmektedir. Başarılı bir şair olmakla birlikte Şeyhî'nin Ahmedî’den etkilenişi “öğrencilik, çömezlik etme, öğrenci olarak devam etme” (Devellioğlu, 1986:

1283) anlamına gelen “telemmüz” kelimesiyle “...Mevlânâ Şeyhî ‘asrının ser-âmedi ve zamânenün emîrû'l-keîâm-ı mü'eyyedi idi... Mü'ellif-i Şakâyık kavlince Monlâ Şeyhî Ahmedîden telemmüz ü telezzüz eylemişdir. Ve 'ilm-i ma'kûl ü menkûli gayrilerden dahi görüp 'ulûm-ı zâhireden telemmüz ü telezzüz itmişdir” (İsen, 1994: 112, 114) biçiminde verilmektedir. Ünlü bir şairin hocası olmak yetiştirici durumundaki şaire ayrı bir kıymet kazandırmaktadır. Dönemin ünlü şairlerinden Bâkî'nin hüner sahibi Zâtî'den feyiz aldığı “Zâtî: ...Mevlânâ Bâkî anun şâkirdlerinden idüğini ve ma'rifet ü bızâ'ati bi'l-külliyeye andan tahsîl itdüğünü rivâyet eyler.

Mısra': Zihî mu'allim sâhib-i hüner zihî şâkird

mısra'ı ile pesend ü tahsîni işâ'at ider...” (İsen, 1994: 215) sözleriyle aktarılmaktadır. Zâtî'nin dükkânına gelip giden bir başka şairin Fazlî olduğu “Bir zamân Zâtî merhûmun dükkânına mülâzemet itmiş. Mâ-beynlerinde üstâd ü şâkird mu'âmesi mukarrer olup hakîkati tahkîka yetmiş.” (İsen, 1994: 320) ifadesinden anlaşılmaktadır. Âlî, Firâkî'nin Lâmi'î'den ders aldığını “...Lâmi'î şâkirdi geçünür.” (İsen, 1994: 253) diyerek kısaca vurgulamaktadır.

Tezkirelere göre şairlerin üstatlık ve yetiştiricilik vasıfları, onları tanımlayan isim ve sıfatlar “XVI. Yüzyıl Tezkirelerinde Üstat (+) Yetiştirici (-) Üstat ve Yetiştirici (#) Konumundaki Şairler” ve “XVI. Yüzyıl Tezkirelerinde Şairleri Tanımlayan İsim ve Sıfatlar” olarak iki tablo halinde düzenlenmiştir. Tabloda üstat şairler “+”, yetiştiriciler “-”, hem üstat hem de yetiştirici olanlar ise “#” işareti ile gösterilmektedir:

XVI. Yüzyıl Şu'arâ Tezkirelerinde Üstat (+) Yetiştirici (-) Üstat ve Yetiştirici (#) Konumundaki Şairler							
Şairler	Sehî T.	Latîfî T.	Ahdî T.	Âşık Çb. T.	Hasan Çb. T.	Beyânî T.	Kühû'l- Ahbâr
Abdü'l-'azîz					+		
Adlî			+				
Âhî					+	+	+
Ahmed Paşa	+	+	+	+	+	+	+ -
Ahmedî							-
Âşık Çelebi			-		-		
Aşkî	-						
Bâkî			+ -	+	+		+
Cân Memî			-				
Cefâyî	#						
Celâl Efendi			-				
Emrî Çelebi			+ -	+ -	+		+
Fânî		-					
Fehmî					+		
Fevrî						+	+
Figânî-i Sânî						+	

Fuzûlî		+	-				
Günâhî				+			
Hamdî	-						
Harîmî			+				
Hayâlî		+		+	+		+
Hıfzî			+				
Hızr Beg					-	-	
Hilâlî							+
Hüdâyî						+	
Kâmî Efendi			#				
Lâmî'î	+	+ #					-
Melîhî	#	+		+			+
Mu'îdî							+
Nazmî			+				
Necâtî	+ -	+ -		+ -	+ #		-
Nihâlî	+						
Nihânî			-				
Nişânî			- #				
Niyâzî		+ -					+ -
Rızâyî			+				
Riyâzî				-			
Sa'yî				-			
Sabâyî	-						
Sâbirî			+				
Sıdkî			+				
Subûtî							+
Sücûdî	+						
Sürûrî	+			-	-		
Şem'î				-			
Şemsî			-				
Şeyhî					+		+
Tâlibî	+						
Ubeydî			-				
Ulvî	-						
Vasfî						+	
Visâlî	+	+					
Vusûlî						+	
Yahyâ						+	
Zâtî		+	+	- #	+ -		-

XVI. Yüzyıl Şu'arâ Tezkirelerinde Şairleri Tanımlayan İsim ve Sıfatlar							
Şairler	Sehî T.	Latîfî T.	Ahdî T.	Âşık Çb. T.	Hasan Çb. T.	Beyânî T.	Kühü'l-Ahbâr
Abdü'l-'azîz					üstâd		
Adlî			bî-nazîr pîr				
Âhî						a'lâ	üstâd
Ahmed Paşa	emîr	kâdir üstâd	fâ'ik gâlib ser- bülend	evhad mukaddem mihter râcih	mukaddem mukalled muktedâ pişvâ üstâd	mukalled muktedâ	mâhir melikü's- şu'arâ üstâd
Bâkî			ferzâne yegâne		âlî-kadr dilîr hâkân hüsrev sultân mukaddem müsellem		ser-âmed
Cefâyî	üstâd						
Celâl Efendi			Hassan Selmân mâhir sâhir				
Emrî Çelebi				zer-dûz	Kemâl-i İsfahânî mîrû'l- akder		fâ'ik üstâd
Fazlî							üstâd
Fehmî					üstâd		
Fevrî						üstâd	monlâ ser-âmed
Figânî-i Sâni						kıdve	
Fuzûlî		üstâd					
Günâhî				ser-dâr			fâ'ik
Harîmî			pîş-rev ser-âmed				
Hayâlî		ferzâne ferîd vâhid		Ankâ Hümâ	Ankâ Hümâ keşide-bâlâ		melikü's- şu'arâ

		yegâne			melikü'ş- şu'arâ mukaddem mümtâz müstesnâ pişvâ		
Hıfzî			bî-nazîr				
Hilâlî							ser-tâc pişekâr
Hüdâyî						üstâd	
Kâmî Efendî			ferzâne hâce kâdir mâhir ser-âmed				
Lâmî'î	Câmî	kâmil mümeyyiz üstâd					
Melîhî	pişvâ üstâd						fâ'ik monlâ nâdire
Nazmî			üstâd				
Necâtî	Hüsrev İdrîs	efdal ekrem Hüsrev Tûsî müsellem melikü'ş- şu'arâ pîr pişvâ ser-âmed üstâd		mâddetü'l- hayât üstâd	kıdve sâhir		büzürgvâr Hâfız Hüsrev mîr pîr ser-âmed şehriyâr
Nihâlî	ferîd mümtâz						
Nişânî			hâce Selmân yegâne				
Niyâzî		fâ'ik üstâd					üstâd
Rızâyî			bî-nazîr ferîd				

			mergûb ser-âmed Vassâf yegâne				
Sâbirî			ser-âmed				
Sıdkî			Hüsrev emîr				
Sücûdî	kâmil üstâd						
Sürûrî	bî-nazîr						
Şeyhî							emîr ser-âmed
Tâlibî	kâmil üstâd						
Vasfî						ferîd vâhid	
Visâlî	monlâ	kâmil mâhir					
Vusûlî						mîr-i mîrân server	
Yahyâ						mâ-bihî'l- iftihâr	
Zâtî			melikü's- şu'arâ üstâd	mümeyyiz	üstâd pîş-rev		

4. Sonuç

Sonuç olarak XVI. yüzyıl tezkirelerindeki üstatlık vasfı bir taraftan eğiticilik, öğreticilik, yol göstericilik, bir taraftan da şairlerin eserlerinde ulaştığı sanat değerinin derecesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Üstatlık veya yetiştiricilik vasıflarından sadece birisini bünyesinde barındıran şairler olduğu gibi her iki niteliğe sahip olan şairler de vardır. Üstat veya yetiştirici şairlerin her alanda yeterli bilgiye sahip olması; belagat ve fesahat, sarf ve nahv, bedî, beyân, maanî ve arûza hâkim olması, şiir kaidelerini iyi bilmesi, bir yenilik getirerek çağdaşları arasından sıyrılması gerekmektedir. Üstatlık veya yetiştiricilik vasıflarıyla öne çıkan şairlerin bir kısmı çeşitli isim ve sıfatlarla tanımlanmakla birlikte bazen Ankâ, Hümâ veya ünlü Acem şairlerine benzetilmektedir.

Sehî Tezkiresi'nde Ahmed Paşa, Lâmi'î, Necâtî, Nihâlî, Sücûdî, Sürûrî, Tâlibî, Visâlî; Latîfî Tezkiresi'nde Ahmed Paşa, Fuzûlî, Hayâlî, Lâmi'î, Melihî, Necâtî, Visâlî, Zâtî; Ahdî Tezkiresi'nde Adlî, Ahmed Paşa, Bâkî, Emrî Çelebi, Harîmî, Hıfzî, Nazmî, Rızâyî, Sâbirî, Sıdkî, Zâtî; Âşık Çelebi Tezkiresi'nde Ahmed Paşa, Bâkî, Emrî Çelebi, Günâhî, Hayâlî, Melihî, Necâtî; Hasan Çelebi Tezkiresi'nde Abdü'l-'azîz, Âhî, Ahmed Paşa, Bâkî, Emrî, Fehmî, Hayâlî, Necâtî, Şeyhî, Zâtî; Beyânî

Tezkiresi'nde Âhî, Ahmed Paşa, Fevrî, Figânî-i Sâni, Hüdâyî, Vasfî, Vusûlî, Yahyâ; Künhü'l-Ahbâr'da Âhî, Ahmed Paşa, Bâkî, Emrî Çelebi, Fazlî, Fevrî, Hayâlî, Hilâlî, Melîhî, Mu'îdî, Necâtî, Niyâzî, Subûtî ve Şeyhî, şiirde ulaştıkları zirve nokta bakımından üstat olarak anılmaktadır.

XVI. yüzyıl tezkireleri sadece Ahmed Paşa'nın üstatlığı konusunda hem fikirdir. Ahdî, Âşık Çelebi, Hasan Çelebi ve Âlî, Bâkî ve Emrî Çelebi'yi; Latîfî, Âşık Çelebi, Hasan Çelebi ve Âlî, Hayâlî'yi; Sehî, Latîfî, Âşık Çelebi ve Hasan Çelebi, Necâtî'yi; Hasan Çelebi, Beyânî ve Âlî, Âhî'yi; Latîfî, Âşık Çelebi ve Âlî, Melîhî'yi; Latîfî, Ahdî ve Hasan Çelebi, Zâtî'yi; Beyânî ve Âlî, Fevrî'yi; Sehî ve Latîfî, Lâmi'î ve Visâlî'yi; Hasan Çelebi ve Âlî, Şeyhî'yi; Latîfî ve Âlî Niyâzî'yi üstat göstermektedir.

Tezkirelerde sadece yetiştiricilikleri ile dikkat çeken şairler Sehî Tezkiresi'nde Aşkî, Hamdî, Sabâyî, Ulvî; Latîfî Tezkiresi'nde Fânî; Ahdî Tezkiresi'nde Âşık Çelebi, Bâkî, Cân Memî, Celâl Efendi, Fuzûlî, Nihânî, Şemsî, Ubeydî; Âşık Çelebi Tezkiresi'nde Riyâzî, Sa'yî, Sürûrî, Şem'î; Hasan Çelebi Tezkiresi'nde Hızır Beg, Âşık Çelebi, Sürûrî; Beyânî Tezkiresi'nde Hızır Beg, Künhü'l-Ahbâr'da Lâmi'î, Necâtî, Zâtî'dir.

Bir şairin üstat veya yetiştirici oluşu kendi biyografisinin yanı sıra bir başka şairin biyografisinde de söz konusu edilmektedir. Üstatlık ve yetiştiricilik vasıfları kendi biyografilerinde doğrudan belirtilen şairler arasında Sehî Tezkiresi'nde Cefâyî, Melîhî; Latîfî Tezkiresi'nde Lâmi'î; Ahdî Tezkiresi'nde Nişânî, Kâmî Efendi; Âşık Çelebi Tezkiresi'nde Zâtî, Hasan Çelebi Tezkiresi'nde Necâtî, Latîfî ve Künnü'l-Ahbâr'da Niyâzî bulunmaktadır. Aynı ayrı yerlerde ifade edilmiş olmakla birlikte her iki vasfı bünyesinde barındıran şairler Sehî, Latîfî ve Âşık Çelebi Tezkiresi'nde Necâtî; Ahdî ve Âşık Çelebi Tezkiresi'nde Emrî Çelebi; Künhü'l-Ahbâr'da Niyâzî, Ahmed Paşa ve Şeyhî; Hasan Çelebi Tezkiresi'nde de Zâtî'dir.

Ahmed Paşa'yı Sehî "emîr", Latîfî "kâdir, üstâd", Ahdî "fâ'ik, gâlib, ser-bülend", Âşık Çelebi "evhad, mukaddem, mihter, râcih", Hasan Çelebi "mukaddem, mukalled, muktedâ, pişvâ, üstâd", Beyânî "mukalled, mutedâ", Âlî "mâhir, melikü's-şu'arâ, üstâd" olarak tanımlamaktadır. Tezkirecilerin Ahmed Paşa için hemen hemen benzer sıfatları tercih ettiği görülmektedir.

Necâtî'yi Sehî "Hüsrev, İdris", Latîfî "efdal, ekrem, Hüsrev, Tûsî, müselleme melikü's-şu'arâ, pîr, pişvâ, ser-âmed, üstâd", Âşık Çelebi "mâddetü'l-hayât, üstâd", Hasan Çelebi "kıdve, sâhir", Âlî "büzürgvâr, Hâfız, Hüsrev, mîr, pîr, ser-âmed, şehriyâr" olarak nitelendirmektedir. Necâtî de "öncü, üstün, baş, usta, hoca, sultan vb." anlamlarına gelen sıfatlarla tanımlanmaktadır.

Hayâlî için Latîfî "ferîd, ferzâne, vâhid, yegâne", Âşık Çelebi "Ankâ, Hümâ", Hasan Çelebi "Ankâ, Hüma, keşîde-bâlâ, melikü's-şu'arâ, mukaddem, mümtâz, müstesnâ, pişvâ", Âlî "melikü's-şu'arâ", Zâtî için Ahdî "melikü's-şu'arâ, üstâd", Âşık Çelebi "mümeyyiz", Hasan Çelebi "piş-rev, üstâd", Bâkî için Ahdî "ferzâne, yegâne", Hasan Çelebi "âlî-kadr, dilîr, hâkân, hüsrev, sultân, mukaddem, müselleme", Âlî "ser-âmed" isim ve sıfatları kullanmaktadır. Ahmed Paşa ve Necâtî gibi Zâtî ve Hayâlî de "şairlerin sultanı" anlamına gelen "melikü's-şu'arâ" olarak anılmaktadır. Zâtî'ye verilen "mümeyyizlik" vasfı Latîfî tarafından Lâmi'î'ye de uygun görülmüştür.

Âhî için Beyânî "a'lâ", Âlî "üstâd", Emrî Çelebi için Âşık Çelebi "zer-dûz, Hasan Çelebi "Kemâl-i İsfahanî, mîrû'l-akder", Âlî "fâ'ik, üstâd", Fevrî için Beyânî "üstâd", Âlî "ser-âmed, monlâ", Günâhî için Âşık Çelebi "ser-dâr", Âlî "fâ'ik", Lâmi'î için Sehî "Câmî", Latîfî "kâmil, mümeyyiz, üstâd",

Melîhî için Sehî “pişvâ, üstâd”, Âlî “fâ’ik, monlâ, nâdire”, Visâlî için Sehî “monlâ”, Latîfî “kâmil, mâhir” demektir. Tezkireciler bu şairler dışında kalan diğer şairleri nitelerken kullandıkları isim ve sıfatlarda birleşmemektedir.

Kaynakça

- Açıkgoz, Namık (1990). “Tezkirelere Göre 16. Asrın Sonuna Kadar Türk Edebi Kültür Hayatı”, V. *Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi, Tebliğler*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Adıvar, Adnan (1952). “Tarih ve Biyografi”, *Tarih Dergisi*, C. II, S.3-4, İstanbul.
- Canım, Rıdvan (2000). *Latîfî-Tezkiretü’ş-şu’arâ ve Tabsiratü’n-nuzamâ*, Ankara: AKM Yay.
- Devellioğlu, Ferit (1986). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedeki Lûgat*, Ankara: Aydın Kitabevi.
- İpekten, Halûk (1996). *Divan Edebiyatında Edebî Muhitler*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yay.
- İsen, Mustafa (1994). *Künhü’l-ahbâr’ın Tezkire Kısmı*, Ankara: AKM Yay.
- İsen, Mustafa (1997). *Ötelerden Bir Ses*, Ankara: Akçağ Yay.
- İsen, Mustafa, Filiz Kılıç, İ. Hakkı Aksoyak, Aysun Eyduvan (2002). *Şair Tezkireleri*, Ankara: Grafiker Yay.
- Kut, Günay (1978). *Heşt Bihişt-Sehî Beg Tezkiresi*, Harvard: Harvard Üni. Basımevi.
- Muallim Nâci (1995). *Lûgat-ı Nâcî*, İstanbul: Çağrı Yay.
- Redhouse, Sır James W. (1992). *Turkish and English Lexicon*, İstanbul: Çağrı Yay.
- Solmaz, Süleyman (2005). *Gülşen-i Şu’arâ-İnceleme-Tenkitli Metin*, Ankara: AKM Yay.
- Sungurhan Eyduvan, Aysun (1999). *Kınalızâde Hasan Çelebi, Tezkiretü’ş-şu’arâ-İnceleme-Tenkitli Metin*, 2c., Ankara: Gazi Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi.
- Sungurhan, Aysun (1994). *Beyânî Tezkiresi, İnceleme-Tenkitli Metin*, Ankara: Ankara: Gazi Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.
- Şükûn, Ziya (1996). *Farsça-Türkçe Lûgat, Gencinei Güftar-Ferhengi Ziya*, İstanbul: Millî Eğitim Bak. Yay.
- Tolasa, Harun (1983). *Sehî, Latîfî, Âşık Çelebi Tezkirelerine göre 16.yy’da Edebiyat Araştırma ve Eleştirisi*, İzmir: Ege Üni. Edb. Fak. Yay.
- Türkçe Sözlük* (2005). Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Uludağ, Süleyman (1977). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Marifet Yay.
- Vanlıoğlu, Mehmet, Mehmet Atalay, (1994). *Edebiyat Lügati*, Erzurum: Atatürk Üni. Fen-Edb. Fak. Yay.